

ZBIGNIEW GŁOWACIŃSKI

Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków

Wspomnienie poświęcone pamięci
Doktor Antoniny Leńkowej

W dniu 21 kwietnia 1995 r. odeszła od nas na zawsze Doktor Antonina Leńkowa. Zmarła po ciężkiej chorobie w swoim krakowskim mieszkaniu przy ul. Sarego w niespełna rok po śmierci męża — znakomitego urologa, lekarza wojskowego, Profesora dra Jana Leńko. Spoczęła obok Niego na cmentarzu Rakowickim.

Była zoologiem, osobą nietuzinkową, pierwszym autorytetem w dziedzinie ochrony przyrody, a w szczególności w zakresie wymierania i ochrony fauny. Znała tę problematykę jak mało kto, dogłębnie i w szczegółach. Odeszła Autorka słynnej „Oskalpowanej Ziemi” i kilku innych książek, niezrównana popularyzatorka ochrony przyrody.

Antonina Leńkowa urodziła się we Lwowie 6 stycznia 1917 r. jako córka Stefanii z domu Hilewicz i Wilhelma Mozera, inżyniera mechaniki, profesora zwyczajnego Politechniki Lwowskiej.

Naukę rozpoczęła we lwowskiej Państwowej Szkole Powszechnej im. Marii Magdaleny, po czym uczęszczała do Państwowego Ogólnokształcącego Gimnazjum im. Królowej Jadwigi oraz do prywatnego Gimnazjum im. J. Słowackiego we Lwowie, gdzie w 1935 r. uzyskała świadectwo dojrzałości. W tym samym roku rozpoczęła studia z zakresu fizyki na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, których nie ukończyła z powodu wojny. Tuż przed jej wybuchem wyszła za mąż za lekarza Jana Leńko. W czasie zawieruchy wojennej, która szczególnie ciężko dotknęła Polaków na Kresach Wschodnich, z trudem utrzymywała się z rodziną, pracując bądź to jako hafciarka w sowieckiej Państwowej Pracowni Eksperymentalno-Artystycznej, bądź jako urzędniczka w Polskim Komitecie Pomocy istniejącym we Lwowie pod okupacją niemiecką.

W 1944 r. opuściła Lwów i przeniosła się na stałe do Krakowa, gdzie w 1945 r. podjęła nowe studia, tym razem biologiczne, na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Ukończyła je w 1950 r., uzyskując tytuł „magistra filozofii w zakresie zoologii wraz z anatomią porównawczą”.

Od razu po studiach podjęła pracę w redakcji czasopisma „Wszehświat”, po czym w 1953 r. rozpoczęła pracę naukową pod kierunkiem Prof. Stanisława Skowrona; najpierw jako stypendystka w Zakładzie Biologii Akademii Medycznej, a następnie jako asystentka w Zakładzie Zoologii Doświadczalnej PAN w Krakowie. W lipcu 1955 r. przeszła na etat asystenta naukowego do Zakładu Ochrony Przyrody PAN w Krakowie, z którą to instytucją związała się trwale do końca swego zawodowego życia.

Pracując w zespole Prof. Władysława Szafra Antonina Leńkowa nadal rozwijała swą specjalność naukową na Uniwersytecie Jagiellońskim, dotyczącą anatomii i systematyki ryjkowców. Prace te prowadziła pod kierunkiem Prof. Stani-

sława Smreczyńskiego. Zamknęła je rozprawą doktorską pt. „Różnice gatunkowe w budowie żeńskich narządów rozrodczych rodzaju *Polydrosus* Germ. (Coleoptera, Curculionidae)”, którą obroniła na tejże uczelni w 1962 r. Nim jednak sfinalizowała doktorat, Komisja Kwalifikacyjna ZOP PAN, w jakże znakomitej obsadzie — Prof. dr Walery Goetel (przew.), Doc. dr Anna Medwecka-Kornaś, Doc. dr Jerzy Fabijanowski i Doc. dr Bronisław Ferens — nadała Pani Leńkowej tytuł adiunkta. W rekomendacji do tego awansu Profesorowie Goetel i Szafer dopisali m. in.: „Mgr Antonina Leńkowa [...] odznacza się wybitnym talentem popularyzatorskim, o czym świadczy jej dotychczasowy dorobek publicystyczny. Również działalność społeczna wymienionej, wyrażająca się w licznych wykładach i odczytach upowszechniających wiedzę przyrodniczą i ochronę przyrody, zasługuje na podkreślenie”. Ta fragmentaryczna wizytówka niezwykle trafnie przekazuje już wtedy ujawniające się umiejętności i pasję zawodową Doktor Leńkowej, a dalsze lata dopisały do tej charakterystyki wiele nowych treści, które złożyły się na dorobek tyle oryginalny, co i obszerny, wymagający nieprzeciętnej erudycji.

Na twórczość tę składają się setki drobnych i obszerniejszych artykułów, recenzji, omówień, notatek, a także monografie faunistyczne, rozdziały do dzieł typu encyklopedycznego (np. Mała Encyklopedia Przyrodnicza, 1967) i nade wszystko książki. Trudno ogarnąć ten dorobek publikacyjny; jest tak różnorodny i bogaty, że nawet sama jego Autorka przestała go z czasem ewidencjonować. Publikowała głównie w miesięczniku „Wszechświat” i dwumiesięczniku „Chrońmy Przyrodę Ojczystą” — w pismach, z którymi była do końca najsilniej związana. Jest Autorką m. in. artykułu naukowego o rozmieszczeniu i przyczynach zaniku w wodach polskich raka szlachetnego (1962, Ochrona Przyrody), Współautorką (wraz z J. Panfilem) naszej pierwszej powojennej monografii o łośiu (1973, Studia Naturae, ser. B), a także rozdziałów w zespołowych opracowaniach książkowych, jak „Ochrona przyrody i jej zasobów. Problemy i metody” (1965), „Ochrona przyrodniczego środowiska człowieka” (1973, PWN, Warszawa) czy angielskojęzycznego wydawnictwa „Protection of Man's Natural Environment” (1973).

Angażując się coraz bardziej w publicystykę, Doktor Leńkowa stopniowo rezygnowała z prowadzenia podstawowych badań naukowych. Trudno było pogodzić uprawianie szczególnej specjalności naukowej z coraz bardziej absorbującą dzia-

łałnością na rzecz popularyzacji ochrony przyrody. Były to w dodatku czasy, kiedy idea ratowania dóbr naturalnych i gatunków wskutek rabunkowej gospodarki pozostawała siłą rzeczy w opozycji do realiów panującego ustroju i głoszonych bezkrytycznie haseł, nakłaniających do ujarzmiania przyrody bez oglądania się na wyniki z tego konsekwencje ekologiczne i społeczne.

Z niemalymi kłopotami cenzorskimi wydała swój prawdziwy bestseller — „Oskąlpowaną Ziemię” (1961, Wyd. ZOP PAN) — wznawiany później i przekładany na języki obce w wydaniach zagranicznych. Pod Jej redakcją opublikowany został bardzo interesujący zbiór esejów w książce „Człowiek przeciwko sobie?” (1977, Inst. Wyd. PAX). Redaktorka — niezależnie od własnego wkładu autorskiego — potrafiła zmobilizować do przedstawienia najnowszych informacji i swych poglądów kilkunastu znakomitych naukowców, głównie z Krakowa, reprezentujących różne specjalności zawodowe związane z szeroką problematyką ochrony przyrody i środowiska naturalnego. Wkrótce potem w Krajowej Agencji Wydawniczej opublikowała kolejne własne książki w serii wydań bliźniaczych. Najpierw były to „Zaczęło się od Świętego Gaju” (cz. I, 1981) i „Aby świat nie stał się pustynią” (cz. II, 1981), później — „Trudna droga do arki Noego” (1985) i „Pod znakiem pandy” (1985). Wydania te stanowią pewną spójną całość tematyczną poświęconą zarówno wyniszczaniu fauny i przyrody w ogóle przez „potop cywilizacji ludzkiej”, jak też walce o uratowanie wielu taksonów w różnych zakątkach globu. To głównie te pozycje książkowe postawiły Autorkę w rzędzie najlepszych publicystów z tego zakresu tematycznego obok takich nazwisk, jak J. Dorst, B. Dröschler czy H. Wendt. Niestety nie zdążyła wydać drukiem książki swojego życia, tj. o parkach narodowych na świecie. Do sfinalizowania tego dzieła pozostało tak niewiele — uzgodnienie spraw formalnych z autorami ilustracji.

Doktor A. Leńkowska wiele pisała o historii ruchu ochrony przyrody. W osobnej książeczce przedstawiła „Dzieje Ligi Ochrony Przyrody w Polsce” (Wyd. LOP, 1968). Była do tego wyjątkowo dobrze przygotowana i predestynowana, jako że należała do ludzi systematycznych, skrupulatnie traktujących faktografię i materiały dokumentalne.

Będąc ponadto bardzo umiejętną prelegentką, wygłosiła niezliczoną liczbę referatów i odczytów na temat ochrony przyrody. W tym celu była chętnie zapraszana przez różne środowiska społeczne i instytucje, w szczególności przez szkoły

i młodzieżowe organizacje LOP. Docierała z prelekcjami do najrozmaitszych zakątków kraju. Przez wiele lat zasiadała w jury olimpiad biologicznych i ogólnoprzyrodniczych, uczestniczyła w organizacji Podyplomowego Studium Ochrony Środowiska, powołanego przy AGH w Krakowie.

Niewątpliwie na rozwoju zawodowym i twórczości Antoniny Leńkowej zaważyła najbardziej osobowość Profesora W. Szafera. Była zafascynowana swym Mistrzem, a — co trzeba dopowiedzieć — było to uznanie odwzajemnione. Nic zatem dziwnego, że swą ostatnią książkę poświęciła właśnie temu wielkiemu uczonemu, wydając ją w 1992 r. pt. „Profesor Władysław Szafer. Anegdoty, fakty, wspomnienia”. Niejedna to zresztą książka, w której Autorka — obok opisu i diagnozowania problemów ochrony przyrody — utrwala wiele interesujących, często zakulisowych faktów i wydarzeń dotyczących kręgów intelektualnych i ochrony przyrody, wśród których żyła i pracowała.

Doktor Leńkowa należała do najbardziej konsekwentnych wychowanków tzw. szaferowskiej szkoły ochrony przyrody. Jakkolwiek w szkole tej dominował ruch konserwatorski, Doktor Leńkowa była otwarta na nowe prądy w ochronie przyrody i doskonale doceniała potrzebę silnego wsparcia tej idei i działalności nowymi impulsami ze strony nauk biologicznych. Była osobą niezwykle ujmującą, życzliwą, a przy tym wymagającą. Jako Jej były podopieczny — że pozwolę sobie na osobistą dygresję — miałem sposobność przekonać się, jak trudno było podołać dyskusjom z osobą tak głęboko wtajemniczoną w zagadnienia biologiczne i wydarzenia związane z ochroną przyrody. W realizacji tej ideologii szczególnie doceniała motywy etyczno-moralne i naukowe. Raziły Ją postawy antropocentryczne. Docierając do rzadko znanych szczegółów przekonywała, że myślenie i przeżywanie uczuć, wbrew twierdzeniom niektórych biologów, wcale nie jest przywilejem jedynie człowieka. Jakże często dzieliła się tego typu refleksjami, śledząc uważnie nowości w światowych periodykach naukowych, czy choćby nawet coraz to wartościowsze dokumentalne filmy przyrodnicze wyświetlane w telewizji.

Odeszła Osoba, która dobrze zasłużyła się ochronie przyrody i kształtowaniu świadomości przyrodniczej społeczeństwa. Przyznano Jej za życia kilka zaszczytnych wyróżnień i odznaczeń państwowych, m. in. Złoty Krzyż Zasługi oraz Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski. Doktor Leńkową do końca łączyły więzi przyjaźni i wspólnych celów z pracownikami krakowskiego Instytutu Ochrony Przyrody PAN — Jej

macierzystej instytucji od początku utrzymującej swą siedzibę przy ul. Ariańskiej 1 i Lubicz 46.

Umarł Człowiek twórczy, ale przez to niecały — gdyby nawiązać do Horacego. Doktor Antonina Leńkowa pozostała po sobie dorobek trudny do przecenienia i trwały, będzie więc żyć jeszcze w swoich dziełach. Pozostanie w naszej wdzięcznej pamięci.

SUMMARY

Commemoration of Doctor Antonina Leńkowa (1917—1995)

On April 21, 1995 died after a grave illness Dr. Antonina Leńkowa, nee Mozer, a retired scientific worker of the Institute of Nature Conservation PAS in Cracow. She was a zoologist, a famous expert in nature conservation, particularly in questions concerning the extinction and preservation of the fauna. Dr Leńkowa belonged to the most eminent in Central Europe popularizers of biological science and nature conservation.

Dr. A. Leńkowa was born on January 6, 1917 in Lvov from where she moved with her family to Cracow at the end of the Second World War. She completed there biological studies at the Jagiellonian University and took up a work in the editorial office of the periodical "Wszechświat", and next in the institutions of the Polish Academy of Sciences. In 1955 she assumed a post of assistant lecturer in the Research Centre (now Institute) of Nature Conservation PAS, with which she was bound up til the end of her life. Her interests and professional development were greatly influenced by the individuality of Professor W. Szafer, the then Director of the Centre. She was his distinguished follower.

Dr. Leńkowa published hundreds of scientific and popular-scientific papers, short notes, discussions, reviews as well as many faunistic monographs, collective elaborations and, above all, books. The greatest bestseller in her scientific output was the book entitled "The Scalped Earth" — a pioneer work of its kind, translated into several languages and edited in other countries. She published much in the bi-monthly "Let's Protect the Indigenous Nature of our Country". Dr. Antonina Leńkowa rendered great services to nature conservation, contributing much to the development of this idea, its dissemination and strengthening in social consciousness.